

NÄR KAKAN FÖRDELAS

Germund Hesslow

Sydsvenska Dagbladet 1994-08-17

När rättvisan diskuteras i politiken utgår man ofta från metaforen om den "gemensamma kakan". Hur stor bit skall var och en ha? Resultatet blir gärna att rättvisa är synonymt med "det som gynnar mig". Än är det ansvaret, än utbildningen, än arbetstiderna som borde ge just mig en större kakbit. Men vi kommer naturligtvis aldrig att kunna enas om vilka kakbitar som är rättvisa.

Det finns dock ett viktigare skäl att avvisa kakmetaforen, nämligen att den bortser ifrån att det finns två helt olika rättvisebegrepp, ett som utgår ifrån hur en fördelning uppkommer och ett som bara ser till fördelningens resultat.

När mor bakar en kaka till barnen, så är den grundläggande rättvisepincipen att varje barn skall ha en lika stor bit. Ibland kan principen modifieras något, t.ex. därför att Pelle är sjuk och behöver tröstas, eller därför att Maja missade lunchen och är särskilt hungrig, men huvudregeln är att man delar lika och varje avsteg härifrån måste ges en särskild motivering.

När man diskuterar principerna för fördelning av kakbitar, är det lätt att förbise att själva utgångspunkten är ett mycket dubiöst antagande, nämligen att fördelningens *resultat*, storleken på vars och ens bit, alls är relevant. Så ser vi nämligen inte alltid saken. Säg t.ex. att Pelle glupskt slukar sin bit, medan Maja drar ut på njutningen och senare har en stor bit kvar. Pelle torde inte få beröm för sitt moraliska patos om han då föreslår att även återstoden av Majas kakbit skall delas lika.

Eller antag att Pelle hjälpt mamma i köket och fått en slant i ersättning. Om han sedan en dag går till affären och köper sig en kaka för dessa pengar, så uppkommer inte någon fråga om hur denna skall fördelas. Kakan har redan rättvist tillfallit Pelle. Att ta upp en fördelningsfråga här vore lika som orimligt som Pelles försök att omfördela Majas kakbit för andra gången.

Rättvisan ligger här i den *procedur* genom vilken äganderätten uppkommit. Det var Pelles pengar från början, och han bytte, genom en legitim transaktion med handlaren, pengarna mot en kaka. Det förhållandet att handlaren nu har mer pengar och Pelle mer kaka är redan rättvist och varje försök att ändra härpå måste följaktligen vara orättfärdigt.

I vilka situationer bör rättvisan bedömas utifrån fördelningens resultat och när är de procedurer som ligger bakom fördelningens uppkomst avgörande?

Enkelt uttryckt kan man säga att procedursynen är tillämplig när vi kan utgå från en legitim fördelning av äganderätter och en ny fördelning sedan uppkommer genom legitima transaktioner. Om vi accepterar att Pelles sparpengar tillhör honom, att handlaren äger sin kaka samt att frivilliga byten kan tillåtas, då måste vi också acceptera den nya fördelning som uppkommer genom deras affärstransaktion.

Resultatprinciper tillämpar vi ofta när de värden det gäller inte har uppkommit på ett sätt som ger någon en naturlig äganderätt. Luft och vatten har inte tillverkats av någon och kan egentligen bara hamna i någons händer genom att han sas tillskansar sig det. Denna syn kan också vara rimlig i situationer där ett värde har uppkommit genom att flera personer, som inte avtalat något i förväg, har samarbetat och där det inte går att särskilja vars och ens bidrag till resultatet.

Åsikter om när olika rättvisebegrepp är tillämpbara är förstås ideologiskt kontroversiella. Socialister vill utvidga området för resultatprinciper medan liberaler menar att procedurbegreppet är det naturliga och att fördelningars resultat bara är relevanta i undantagsfall.

Jag misstänker dock att procedurprinciper tillämpas mindre ofta än vad som egentligen motsvarar majoritetens moraluppfattning. Skälet är att dessa förutsätter att man förstår hur en viss fördelning har uppstått. Den som inte vet varför just Pelle har en kaka, har ju ingen annan möjlighet än att utgå från slutresultatet: Pelle har mer än Maja.

Om man inte vet hur fördelningen av inkomster och förmögenheter i samhället har uppkommit, kan denna te sig svårbegriplig och därmed även godtycklig och orättvis. För valtalande politiker är det i praktiken svårt att diskutera de komplicerade transaktioner som ligger bakom den faktiska fördelningen medan det är lätt att peka ut grupper som har det bättre eller sämre än någon annan grupp. Det ligger därför i politikens natur att betona resultatprinciper.

Jag tror dock att de flesta människor faktiskt tycker att det är rättvist att den som sparar en del av sin lön efterhand har mer på banken än den som inte sparar eller att den som skapat ett företag sedan också äger det. Men när demagoger viftar med enkla klyschor om "de rika" eller "spekulanterna", om vars förhållanden de flesta människor inte vet någonting, så är det lätt att få gehör för en fördelningspolitik som egentligen strider mot majoritetens moraluppfattning.